

Afghanistans sak

Del 3. Genombrottet

I Afghanistan-nytt har du under hela jubileumsåret 2005 kunnat läsa valda kapitel ur SAKs historiebok – från de första stapplande stegen till dagens stora och väl-etablerade biståndsorganisation. "Genombrottet" är del 3 av 4.

TEXT: CARL SCHÖNMEYR

En allmän situationsanalys och preliminära projektförberedelser hade kunnat genomföras på relativt kort tid under mitt besök i Pakistan sommarn 1982. Underlag för en anslagsframställning till Sida hade jag med mig hem, liksom en klar uppfattning om hur vi borde disponera våra första anslag.

Med mig hem till Sverige hade jag också något annat – och på sikt väl så betydelsefullt – nämligen nyheter inifrån det ockuperade Afghanistan. Det rörde sig om rykande färsk information om terror mot afghansk civilbefolkning i sex namngivna byar i provinsen Logar söder om Kabul. Sovjetiska förband hade verkställt en straffexpedition i området, uppenbarligen i avsikt att "statuera exempel" och avskräcka bybor från att skydda eller på annat sätt hjälpa mujahedin, den afghanska motståndsrörelsen. Sovjet hade satt in reguljärt stridsflyg, helikoptrar och infanteri mot de försvarslösa byarna som i praktiken utplånats. Allt levande – människor, boskap, höns, åsnor – hade beskjutits, hus hade raserats, åkrar med gröda bränts ned och bevattningssystem förstörts. Bybor hade avrättats.

Det var professor Majrooh vid *Afghan Information Centre* som genom sitt nätverk av informatörer fått dessa konkreta och specifika rapporter om sovjetiska krigsförbrytelser. Majrooh fick tag i mig precis före min avresa



Nils Thedin, här som ledare för den svenska delegationen till Unicefs styrelse i New York 1969, sittandes mellan Lisa Mattson och artikelförfattaren Carl Schönmeyr.

från Peshawar. Vi kom överens om att jag skulle försöka få största möjliga publicitet åt dessa nyheter när jag kommit till Sverige.

Jag förstod omedelbart betydelsen av Majroohs rapporter och vikten av att få ut denna information i massmedia. Det kalla kriget pågick alltså och Afghanistan hade efter den sovjetiska ockupationen hamnat bakom "järnridån", också informationsmässigt. Nu öppnade sig möjligheten för ett medialt genombrott

Det uppseendeväckande i informationen från Logar låg i de sovjetiska truppernas roll. Hittills hade det allmänt antagits att det var de regimtroga afghanska arméförbanden som stod för "pacifieringen" av landsbyg-

den och operationerna mot mujahedin. Den sovjetiska militärens roll var, trodde man, att kontrollera landets nervcentra – huvudstaden Kabul, provinshuvudstäderna, kommunikationscentra, flygfält, trafikknutpunkter. Vad som nu tycktes ha skett i byarna i Logar innebar en bekräftelse av de värsta farhågorna som framförts angående ockupationen av Afghanistan. En sådan bekräftelse kunde, om den nådde ut i omvärlden, bli en väckarklocka för den opinion som tycktes ha glömt bort Afghanistan och förletts att tro att läget i landet i stort sett var lugnt och under kontroll. Afghanistan, och i synnerhet dess sociala nöd och svåra humanitära problem, hade ju för länge sedan försvunnit från tidningarnas löpsedlar och förstasidor.

är vår



SAK

andra än de närmast inblandade. Inte minst Sverige har anledning att med ökad uppmärksamhet följa vad som händer i Afghanistan. Kriget bottnar i ett hänsynslöst sovjetiskt överfall på en oberoende och neutral grannstat. Sverige är också en oberoende och neutral granne till Sovjet”.

Ur SAKs synpunkt var den mediala uppmärksamhet som nu återförde Afghanistan i rampljuset givetvis en stor framgång, tidsmässigt nästan idealisk med tanke på den anslagsframställning till Sida som vi nu arbetade på. Men också internationellt fick Dagens Nyheters intervju en anmärkningsvärd spridningseffekt. Daily Telegraph, BBC Home Service och BBC World Service intervjuade mig per telefon och historien refererades bland annat i The Economist, Washington Post och Le Monde. Jag fördömdes å andra sidan som lögnare av Kabuls radio och Sovjets ambassad i Stockholm lät höra av sig till Dagens Nyheter med en dementi och en protest mot att tidningen publicerat mina uppgifter.

Christina Jutterström, Dagens Nyheters chefredaktör, som jag ringt upp och talat med om mitt material från Afghanistan, hade rätt mig att ge fakta i intervjuform, som hon trodde skulle ha större genomslagskraft än en artikel. Så skedde också. Intervjun gjordes av Eva Härnbäck och publicerades i Dagens Nyheter den 27 juli 1982 under rubriken ”Sida-man om Afghanistan: Sovjet utplånar hela byar.” Effekten blev omedelbar. Följande dag hade både Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet ledare med anledning av vad som framkommit, och den 29 juli skrev också Expressen på ledarplats: ”Det vore högst olyckligt om Sovjet lyckas med att göra Afghanistan till en bortglömd konflikt som inte angår

I det ögonblicket uppenbarade sig journalisten Börje Almquist på scenen, just hemkommen från resor i Afghanistan och Pakistan. Börje, en av SAKs mest hängivna vänner och tillika en aktiv och orädd resenär och rapportör för Eskilstunakuriren, hade diskuterat frågan om mänskliga rättigheter i Afghanistan med mig när vi träffats på Dean's Hotel i Peshawar.

När nyheterna från Logarprovinsen nådde oss var jag på väg att lämna Pakistan och Börje på väg in i Afghanistan. Vi kom överens om att Börje, om det var möjligt, skulle besöka de byar där de sovjetiska övergreppen sades ha ägt rum. Där kunde han ta upp vittnesutsagor på band, skaffa fram intyg och annat material som



SAK

Börje Almquist, till vänster, tillsammans med Ahmed Shah Massoud.

behövdes för att verifiera de uppgifter som jag skulle ta med mig hem och lämna till svensk press.

Allt klaffade perfekt! Börjes reportage från Logar publicerades efter hans hemkomst i flera artiklar i Eskilstunakuriren samt i ett uppmärksammat sammandrag i Dagens Nyheter. Detta skedde kort efter protesten från Sovjets ambassad som därigenom förlorade all trovärdighet.

Börje Almquist deltog senare som vittne vid en ny Folkens tribunal-session i Paris 1983, en uppföljare till den tidigare omnämnda Stockholmtribunalen. En sammanfattning av hans iakttagelser och samtal med byborna i Logar insändes också till UD, med begäran om vidarebe-

► fordran till FN:s kommission för de mänskliga rättigheterna. Hans artikel i Dagens Nyheter översattes och sändes av mig till Unicefs verkställande direktör James P Grant.

Enskilda journalisters och fotografers insatser för Afghanistan var från början ett ovärderligt stöd för SAK, hemma och på fältet. Så förblev det under hela konflikten. Jan Myrdal var en självskriven bundsförvant. Namn som Börje Almqvist, Anders Fänge, Anders Sundelin, Maria Söderberg, Lena Poolma, Bo Gunnarsson, Henrik Alderin, Tomas Löfgren, Stefan Lindgren, Sven Lindqvist och Leon Flamholz förtjänar alla att nämnas i detta sammanhang.

Redan 1982 kom den första boken på svenska som skildrade den afghanska motståndsrörelsen inifrån, Anders Sunde-*lins* *Jehad*, som baserade sig på författarens egna upplevelser under krig och ockupation. Andra böcker av andra författare följde snabbt.

Det var inte bara situationen i Afghanistan beträffande mänskliga rättigheter som påkallade världens uppmärksamhet, utan också hela den sociala situationen i vidare bemärkelse, alltså ockupationens och krigets konsekvenser för befolkningen med avseende på hälsa, livsmedelsförsörjning, undervisning, kommunikationer och så vidare. FN-systemets normala informationsverksamhet hade satts ur spel genom dess beroende av Kabulregeringen, med vilken FN enligt sina stadgar var tvungen att samarbeta. Och bakom Kabulregeringen stod det mäktiga Sovjetunionen...

För SAK gällde det att maximalt utnyttja den insyn i förhållandena man skaffat sig genom mitt besök i Pakistan och bringa Afghanistans sak till det svenska biståndsetablissemangets kännedom. Vi skulle också försöka få till stånd svenska initiativ i FN, i första hand genom Unicef. I denna organisation fanns de bästa utsikterna att få gehör för de svenska

HENRIK ALDERIN



Under ockupationen led den afghanska civilbefolkningen bitvis mycket svårt...

synpunkterna, trodde vi, och att åstadkomma ett genombrott i den mur av tystnad som allti-*jämt* omgav Afghanistan i det internationella samfundets alla organisationer.

I linje med dessa resonemang hade jag, strax efter min hemkomst från Peshawar i juli 1982, tillskrivit några viktiga beslutsfattare i frågor som dessa. Syftet var att försöka ge en sammanfattande bild av den sociala katastrofsituation som hotade att breda ut sig inne i Afghanistan som

resultat av fortsatt krig och ockupation, liksom att peka på åtgärder som nu krävdes från det internationella samfundets sida.

Jag skrev till James P Grant, Unicefs verkställande direktör och tillika min förutvarande högste chef, liksom till Nils Thedin, ordförande i Svenska Unicef-kommittén och mångårig svensk delegat i Unicefs styrelse. Jag skrev också till Carl Tham, då statssekreterare på UD med ansvar för bistandsfrågor, samt till Anders Wijkman, dåvarande generalsekreteraren i Svenska Röda Korset. Anders Forsse, Sidas generaldirektör, orienterades

muntligen av både Sixten Heppling och mig. Jag minns att jag kunde visa en del nya dokumentära videokassettfilmer för Forsse i min bostad. Några var bra och intressanta; dramatiken från det avlägsna och isolerade landet flyttade in i vardagsrummet på Sveavägen. Jag fick intrycket att Anders Forsse hade klara sympatier för afghanernas kamp.

Initiativet gentemot Svenska Unicef-kommittén skulle få oanade konsekvenser. Nils Thedin var ett högt respekterat och välkänt namn i det svenska biståndsetablissemanget liksom även i Unicefs styrelse, där han representerat Sverige så länge och så väl att han fått en inofficiell ställning av "äldre statsman" som ofta konsulterades informellt i viktiga frågor mellan de årliga styrelsemötena. I två år hade han varit styrelsens ordförande. Han hade också varit ledamot av styrelserna för Sida och Rädda Barnen. Kunnig och diplomatisk, omtyckt och trevlig hade han skaffat sig ett unikt kontaktnät inom Unicef, inklusive dess fältorganisation. Personligen hade jag lärt känna Nils Thedin som en varmhjärtad humanist och engagerad förkämpe för barns rättigheter. Han övertygades snabbt om det angelägna i att Unicefs tystnad om barnen i Afghanistan bröts och att Sverige borde visa vägen. Han lyckades

” Vi skulle också försöka få till stånd svenska initiativ i FN, i första hand genom Unicef.



HENRIK ALDERIN

... här, en skottskadad pojke. Som tur var överlevde han denna gång.

också få gehör inom UD för en sådan hållning. Vid Unicefs ordinarie styrelsemöte 1983 framförde Thedin på den svenska delegationens vägnar kritik mot Unicef för visad oförmåga att hjälpa barn i krig, "såsom till exempel i Afghanistan, Mellersta Östern och Centralamerika". Unicef borde, fortsatte Thedin, verka för att barn alltid skulle tillåtas utgöra en "fredszon" i konfliktsituationer.

Unicefs svar på det svenska initiativet blev, efter en viss tvekan, att frågan skulle utredas och att man då inte bara skulle studera hjälpbehov och möjliga åtgärder i krigssituationer utan också i andra, speciellt svåra omständigheter (till exempel gatubarn, barnprostitution och så vidare). Två år senare, när utredningen diskuterades i Unicefs styrelse, beslöts att göra denna utsatta kategori av barn till en ny, högt prioriterad målgrupp för organisationens programverksamhet. Bland de första att ta del av detta nya Unicef-bistånd var barnen i Afghanistan.

Sveriges avgörande roll i processen som ledde till Unicefs nya policy med mer aktiva insatser för att bistå barn i krig är väl värd att minnas. Förtjänsten tillkommer i hög grad Nils Thedin. Att det var Thedins kontakter med Svenska Afghanistankommittén och de insikter han därigenom

fick i de afghanska barnens situation som gav honom den avgörande impulsen att agera är däremot mindre väl känt.

I slutet av augusti 1982 var SAKs första anslagsframställan klar och inlämnades till Sida. Drygt en miljon kronor begärdes ur anslagsposten Katastrofbistånd, för "humanitärt bistånd till förmån för nödlidande kvinnor och barn i Afghanistan". Merparten av de äskade medlen, 787 000 kronor, var avsedda för hälsobistånd i samarbete med den afghanska läkarorganisationen i exil, baserad i Peshawar i Pakistan. Det gällde etablerandet av kliniker inne i Afghanistan, kapacitetsbyggande genom utbildning av afghansk medicinsk och paramedicinsk personal i Peshawar samt inköp av utrustning och läkemedel för klinikerna liksom transportkostnader för dessa.

Ett mindre belopp hade reserverats för en expedition till den isolerade och svårt utsatta regionen Hazarajat i avsikt att bedriva sjukvård och likaså för att informera oss om behoven och möjligheterna att nå befolkningen. En fransk frivilligorganisation som jag tidigare hade besökt i Paris, "Médécins du Monde" hade planerat att sända två av sina läkare på ett sådant uppdrag. Vi föreslog en samfinansiering av projektet samt,

om möjligt, svenskt deltagande. Vi hoppades att projektet skulle leda till ytterligare insatser längre fram till förmån för hazarafolket.

Ett mindre belopp begärdes vidare som bidrag till *Afghan Information Centre* som ju redan visat sig vara en värdefull samarbetspartner på det strategiskt viktiga informationsområdet.

Nu återstod att se hur regeringen skulle ställa sig. SAKs anslagsframställan skulle behandlas av en tjänstemannagrupp i vilken Sida, Röda Korset och UD var representerade. SAKs ansökan innehöll ingenting som ur biståndssynpunkt kunde anses vara kontroversiellt. Den var byggd på diskussioner och förberedelser på platsen. Däremot fanns i kommitténs förslag till insatser vissa utrikespolitiska och legala aspekter som ur UD:s perspektiv måste te sig tveksamma.

Den svenska regeringen, i vars händer avgörandet nu låg, hade under tiden förändrats. Efter höstens allmänna val hade den borgerliga koalitionsregeringen avgått och ersatts av en nybildad socialdemokratisk regering under ledning av Olof Palme. För denne var säkerhetspolitiken i norra Europa och vår relation till Sovjetunionen högt prioriterade; det kunde inte tas för givet att regeringen Palme skulle göra samma bedömningar som sin företrädare beträffande de politiska aspekterna av SAKs projektförslag.

En period av spänd väntan följde. Det var höst och med tanke på den stundande vintern som alltid försvårar kommunikationerna i Afghanistan var det angeläget att komma igång med vårt projekt så fort som möjligt. Men utsikterna att få ett snabbt och positivt besked i anslagsfrågan tycktes inte längre självklart goda.

Klarsignalen som vi alla väntat på kom i slutet av oktober. I sista minuten... Skulle vi hinna få igång verksamheten före vinterns ankomst? ■

Carl Schönmeyr är styrelseledamot i SAK. I nästa nummer läser du sista delen i hans följetong om SAKs fantastiska historia.

